

Utjecaj agrarne politike na djelatnost proizvodnje i prerade mlijeka

Davorin Hrsto i Petar Karoglan

Pregledni rad - Review

UDK: 631.115

Sažetak

Proizvodnja i prerada mlijeka tradicionalne su u pojedinim dijelovima Hrvatske. Iako je stočarstvo uvijek bilo sastavni dio ratarenja na privatnim gazdinstvima, od 1950. do 1990. privatne obiteljske farme mliječnih krava bile su poticane minimalnim novčanim sredstvima. Uz to, stočarstvo se odvojilo od ratarstva, a posljedica toga bio je sve veći disparitet cijena između inputa i outputa. Obiteljska su gospodarstva ipak zadržala povezanost tih proizvodnji ali posljedica je bio malen broj mliječnih krava. Ako znamo da je stočarstvo djelatnost koja je generator ukupnog razvoja poljoprivrede neke države (SAD, Nizozemska, Danska) te neizravno i generator razvoja ukupnog gospodarstva većine visokorazvijenih zemalja, vidi se zbog čega je taj uzajamni odnos u našoj zemlji izostao. Isključivo zbog postupka sa stočarstvom kao i svakom drugom gospodarskom djelatnosti, odnosno moglo bi se reći da su se snižavanjem cijena stočarskih proizvoda nastojali očuvati socijalni minimum i "mir" pučanstva.

Može se reći da mjere poduzete od 1990. za oporavak stočarstva, s posebnim naglaskom na proizvodnju mlijeka vraćaju značaj i ekonomsku isplativost toj grani poljoprivrede. Prema ekonomskim pokazateljima, proizvodnja i prerada mlijeka, uz subvencije koje je država usmjerila na tu djelatnost, vraćaju "ekonomsku snagu" i veliku zainteresiranost obiteljskih gospodarstava za bavljenje ovom proizvodnjom. To izravno pokazuju zahtjevi za dodjelom kredita u tu svrhu.

1. Uvod

Tijekom minulog razdoblja u Hrvatskoj (do 1990.), govedarstvo je bilo pod stalnom paskom državne agrarne politike. Ta briga odnosila se na premiranje proizvodnje mlijeka, te na premiranje i podržavanje poticajnim sredstvima kupovine selekcioniranih junica i izgradnje mliječnih farmi. Poticajna sredstva prvenstveno su se dodjeljivala "društvenim farmama" a privatna obiteljska gospodarstva bila su zastupljena u postotku poticajnih sredstava koja je dodjeljivala država u malom iznosu. Mogli bismo reći da je financiranje i kreditiranje privatnih obiteljskih gospodarstava bilo izostavljeno.

Kako su, međutim, privatnici dolazili do potrebnih financijskih sredstava? Mora se reći da su banke i Narodna banka Hrvatske odobravale selektirano kreditiranje poljoprivrede već od 1963. godine. Krediti su bili namijenjeni tadašnjim ciljevima

politike, ali su govedarstvo i proizvodnja mlijeka uvijek nalazili svoje mjesto (društvene farme). Krediti za proizvodne objekte, osnovno stado i slično, davali su se iz sredstava tzv. "zelenog plana". Obiteljska gospodarstva su do sredstava za te vidove stočarske proizvodnje dolazila isključivo preko odgovarajućih društvenih organizacija, s kojima su imala "poslovno-tehničku" suradnju. Nakon proglašenja samostalne Republike Hrvatske, namjena financijskih sredstava u strukturi plasmana za stočarsku proizvodnju potpuno se promijenila, u korist obiteljskih gospodarstava.

2. Metoda rada i materijal

Koristili smo egzaktnije pokazatelje E.U. i materijale iz arhive Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Hrvatske, te novu strategiju razvoja poljoprivrede.

Ekonomsko-financijske i prirodne podatke smo, koristeći metode kvantitativno-kvalitativne analize te njihove indeksacije i pretvorbe, ispravili uz pomoć koeficijenta te preračunali u realne odnose USD \$. Realni pokazatelji prikazani su u tablicama.

3. Rezultati istraživanja

3.1. Proizvodnja i prerada mlijeka u Republici Hrvatskoj od 1953. do 1990.

Iako je proizvodnja i prerada mlijeka u Hrvatskoj tradicionalna, ta grana stočarske proizvodnje, kao i stočarstvo i poljoprivreda u cjelini, uvijek su bile na margini cjelokupnog gospodarstva. Broj krava kretao se od 552.000 (1953.) do 347.000 (1994) (Tablica 1.).

U usporedbi sa 1963., kada je bilo 638.000 krava, broj se u 1994. gotovo prepolovio. Uzrok tako malog broja krava je domovinski rat u kojemu je uništeno gotovo 130.000 mliječnih krava. U istom razdoblju proizvodnja mlijeka je iznosila od 573,5 milijuna litara (1953.) do 590 milijuna litara (1994). Najveća proizvodnja ostvarena je 1983. (990 milijuna litara). Kretanje proizvodnje mlijeka pozitivnog je predznaka, s obzirom da je proizvodnja prosječno rasla od 1953. do 1990. Broj krava koje su bile u privatnom vlasništvu uvijek je prosječno iznosio od 90 do 95 % ukupnog broja, a i proizvodnja mlijeka iznosila je prosječno od 85 do 90 % ukupne proizvodnje.

Uzrok tako male proizvedene količine mlijeka s obzirom na broj krava bila je vrlo niska mliječnost krava u privatnom gospodarstvu koja sada prosječno iznosi 2.000 litara godišnje po kravi. U bivšim društvenim farmama, posljednjih je godina mliječnost po kravi prosječno iznosila 5.500 litara.

Tablica 1. Broj krava, steonih junica i proizvodnja mlijeka

god.	krave i steone junice -000-			proizvodnja mlijeka milijuna litara			prosjeak proizvodnje po kravi		
	ukupno	privat.	društ.	ukupno	privat.	društ.	prs.	privat.	društ.
1953.	552	511	41	573,5	505,4	68,1	1039	989	1661
1958.	587	563	24	713,1	649,1	64,0	1215	1153	2667
1963.	638	616	22	612,3	540,8	71,5	959	878	3250
1968.	632	614	18	672,1	610,0	62,1	1063	993	3450
1973.	603	590	13	706,2	657,9	48,3	1171	1115	3715
1978.	634	622	12	977,1	924,9	52,1	1541	1487	4342
1983.	575	563	12	990,2	934,0	56,0	1722	1659	4667
1988.	513	497	16	986,7	910,1	76,0	1922	1831	4750
1990.	492	476	16	889,1	816,0	73,1	1807	1714	4562
1991.	473	458	15	749,3	683,9	65,4	1583	1491	4333
1992.	383	370	13	687,4	628,1	59,3	1793	1697	4538
1993.	370	360	10	602,1	548,3	53,8	1627	1522	5380
1994.	347	336	11	590,3	537,9	52,4	1700	1598	4763

Izvor: Arhiv Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RH

3.2. Utjecaj agrarno-političkih mjera na djelotvornost gospodarenja u proizvodnji i preradi mlijeka

Kao što smo naveli, poticajna sredstva su od 1990. isključivo bila usmjerena na društvene farme i društvene kapacitete prerade mlijeka. Ne smijemo, međutim, zanemariti da je razvoj preradbenih kapaciteta mlijeka u Hrvatskoj izravno pomogao i razvoju stočarstva. Do današnjih dana, broj industrijskih pogona za preradu smanjio se za 90 % u odnosu na 1950., ali se kapacitet uvećao pet puta. Uzrok ovom napredovanju industrije mlijeka su opremanje novom automatiziranom tehnologijom, visokoobrazovanim stručnjacima i donekle organizacijom tržišta mlijeka u 1970. godini. Prerađene količine mlijeka iznosile su od 53 milijuna litara 1960. do prosječno 230 milijuna litara (1980.-1990.) (Tablica 2.).

Proizvodnja mlijeka također je bilježila porast, a 1980., kada je na temelju poticajnih sredstava izgrađeno 13 modernih farmi, a 5 ih je rekonstruirano s ukupno 8.696 selekcioniranih krava. Na temelju poslovno-tehničke suradnje, individualni sektor je kupio 7.767 rasplodnih junica. Analizirajući prirodne pokazatelje moglo bi se zaključiti da je ova stočarska proizvodnja na zadovoljavajućoj ekonomskoj razini. Međutim, do kraja 1984. vrijedio je sustav cijena i društvene kontrole cijena

Tablica 2. Tržišnost mlijeka

god.	otkupljeno mlijeko			prerađena količina u mljekarama	milijuna litara % tržišnosti	
	ukupno	P	D		ukupno	privatni
1953.	32,9	29,3	3,6	22,3	5,7	5,6
1963.	119,2	87,0	32,2	55,1	19,4	13,4
1968.	129,9	84,4	45,5	82,3	19,1	15,5
1973.	189,2	151,2	38,0	120,8	26,7	24,7
1978.	378,8	340,9	37,9	193,4	38,6	22,9
1983.	404,4	355,2	49,2	241,5	40,8	36,7
1988.	431,7	371,4	60,3	235,6	43,7	38,0
1990.	361,2	303,7	57,4	216,2	40,6	40,7
1991.	302,1	268,8	33,2	198,1	40,3	39,2
1992.	259,3	228,2	31,2	149,8	37,7	36,3
1993.	240,1	211,3	28,8	136,5	39,8	38,5
1994.	242,3	215,0	27,3	143,8	41,0	40,0

Izvor: Arhiv Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RH

kojima je utvrđeno da se određenim poljoprivrednim proizvodima propišu proizvođačko-prodajne cijene i zaštitne cijene u koje je ulazilo i mlijeko. Izvrsna posljedica toga vidi se iz tablice 3.

Otkup mlijeka privatnih proizvođača bio je toliko promjenjiv, zbog izravnog dispariteta inputa i outputa. Privatni sektor prodavao je od svoje ukupne proizvodnje 11,2% (1960.), 22,8% (1970.), te 34,7% (1980.). Očigledna je neisplativost organizirane prodaje. U istom razdoblju društveni je sektor prodavao od 60 do 75% svoje ukupne proizvodnje (Tablica 2.).

Ukupna tržišnost proizvedenog mlijeka kretala se od 17% (1960.), 26,1% (1970.), 36,8% (1980.) do 27,3% (1990.). Udjel društvenog sektora u ukupnom otkupu iznosio je od 11% do 15,9% (1990.). Pokazatelji otkupa mlijeka izravna su posljedica tržišnih cijena, odnosno neekonomske cijene koju su dobivali privatni proizvođači. Takav način snižavanja proizvođačkih cijena mlijeka često je, od 1983. do 1987. bio uzrokom tzv. "mliječnih kriza". Uz niske cijene mlijeka, i premije za mlijeko iznosile su od 4,3% do najviše 6,2% zaštitne cijene. Zaštitna cijena primjenjivala se od 1986. do 1990. godine, te je bila jedina cijena koju je propisala "država".

3.3. Razdoblje od 1990. godine do danas

Od 1990. godine, te ustavnom odlukom Sabora Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991. o proglašenju neovisnosti, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva

Tablica 3. Proizvođačke cijene mlijeka i odabranih prehrambenih proizvoda i potrošnja po stanovniku

god.	svježe mlijeko (l)	maslac (kg)	goveđe meso (kg)	svinj. meso (kg)	jaja (kom.)	plaća djelatnika u RH \$
1953.	0,07	1,32	0,23	0,5	0,04	65,06
1.	32,1	0,4	8,2	8,2	20,3	
1958.	0,14	2,03	0,9	1,2	0,05	79,40
1.	123,0	0,2	28,1	28,1	93,0	
1963.	0,18	0,74	1,34	1,54	0,09	78,33
1.	111,0	0,5	6,5	10,1	102,0	
1968.	0,12	1,53	0,97	1,16	0,05	72,32
1.	84,0	1,0	11,2	7,5	110,0	
1973.	0,18	2,14	1,61	1,85	0,07	122,53
1.	89,5	1,0	12,4	8,7	113,0	
1978.	0,34	4,38	2,79	3,51	0,12	297,64
1.	89,4	0,8	14,1	15,3	120,0	
1983.	0,41	5,85	3,80	4,84	0,16	273,14
1.	95,7	1,2	17,8	10,5	142,0	
1988.	0,27	4,30	3,11	3,39	0,10	199,81
1.	97,9	0,4	13,2	16,6	138,0	
1990.	0,35	5,59	4,04	4,40	0,13	422,04
1.	101,0	0,6	13,6	19,6	140,6	
1991.	0,26	4,19	3,03	3,30	0,10	316,53
1.	90,0	0,6	12,7	17,6	138,0	
1992.	0,23	4,00	3,00	2,84	0,09	178,50
1.	89,1	0,4	12,0	15,4	142,0	
1993.	0,24	4,01	3,08	2,92	0,11	178,10
1.	76,4	0,4	10,1	15,4	141,0	
1994.	0,35	3,60	4,43	3,95	0,18	268,53
1.	89,3	0,5	13,3	16,3	165,0	

1. - potrošnja po stanovniku
cijene u USD

Izvor: Arhiv Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RH

nastoji ojačati poljoprivredu Hrvatske. To osobito čini od 1992. godine, kada je uslijed ratnih razaranja stočni fond bio gotovo prepolovljen. Hrvatska je ostala na polovici svojih potreba za mlijekom. Prva takva uredba bila je dodjela poticajnih sredstava za obnovu poljoprivredne proizvodnje Hrvatske, s posebnim naglaskom na proizvodnju kravljeg mlijeka. Poticajna sredstva osigurana su iz 6,25% poreza na promet.

Već je tijekom 1990. za obiteljska gospodarstva izdvojeno 3,22 milijuna USD \$, a za društvena 20 milijuna USD \$, odnosno za stočarstvo s težištem na mlijeku

obiteljska su gospodarstva financirana s 800.000 USD \$, a društvene farme s 5,2 milijuna USD \$. Na temelju poticajnih sredstava stočarstvo je financirano od 1991. do danas s 23,56 milijuna USD \$, od čega je 96% odvojeno za farme mliječnih krava ili 89,2% izdvojeno je za privatna obiteljska gospodarstva. Uz ta sredstva, 1991. godine isplaćeno je 12,1 milijuna USD \$ na temelju premija za mlijeko, 4,9 milijuna USD \$ 1992., i 6,2 milijuna USD \$ 1993. godine.

Možemo reći da proizvodnja mlijeka od 1991. do danas ponovo postaje sve važnija, što se očituje u dodjeli kredita, povoljnim premijama za mlijeko te prodajnoj cijeni mlijeka.

Obiteljska farma, ako ima selekcionirane krave, danas dobiva premiju od 0,15 DEM (32%) za litru mlijeka, što se do sada nikada nije dogodilo. U preradi mlijeka ekonomski su pokazatelji potpuno prevladali, jer su na temelju Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća sve bivše mljekare dobile većinskog privatnog vlasnika. Ali, država bi morala uvesti zaštitu domaće proizvodnje na temelju carinskih pristojbi za uvoz mlijeka, jer vlasnici mljekara uvoze mlijeko u Hrvatsku po dampinškim cijenama.

4. Zaključak

Nakon dugog razdoblja, cijena mlijeka je na temelju zaštitne cijene od 1,71 kn i premije od 0,55 lp/lit, dostigla cijenu Europske unije od 0,62 DEM/lit. Uz to, premija za oteljeno tele selekcionirane krave iznosi 400 DEM, što znači da će u Hrvatskoj proizvodnja mlijeka biti uvelike uvećana. Stoga bismo morali u vrlo kratkom razdoblju dostići tržišnost mlijeka većine europskih zemalja, a koja iznosi 76 do 80%.

Nakon analize svega iznijetog vidi se da su proizvodnja mlijeka i prerada danas najprofitabilnije poljoprivredne grane u Hrvatskoj.

Literatura:

1. Bijela knjiga EZ (1989.)
2. Izvješća MPŠIV RH
3. Mljekarstvo, časopis (1960.-1990.)
4. Pregled stanja i strategije razvoja poljoprivrede RH, MPŠIV, 1994.

Adrese autora - Authors adresses:

Dr. Davorin Hrsto
Prof. dr. Petar Karoglan
Agronomski fakultet
Zagreb, Svetošimunska 25

Primljeno - Received:

25.4. 1995.